

TÖRÖK CSABA

Megfontolások a bizalomról

TANULMÁNY

DOI: 10.56699/MT.2023.41

ABSZTRAKT

Napjainkban gyakran hallunk arról, hogy a társadalmi bizalomvesztés körét éljük. E kijelentés több oldalról vizsgálható. A jelen írásban arra teszünk kísérletet, hogy a bizalom emberi jelenségéből, annak vázlatos elemzéséből kiindulva tárjuk fel azokat a zavarokat, amelyeket az egyéni és társas élet terén tapasztalunk. Az így nyert belátások segíthetnek minket annak megfogalmazásában, hogy a bibliai hitfelfogás és a keresztyén meggyőződés miként segíthet a bizalom torzulásainak gyógyításában, a társadalmi folyamatok jobbításában, hogyan válhat inspirációvá és támasszá a bizalom visszaszerzésének útján.

KULCSSZAVAK: bizalom, hit, közjó, társadalom

Akkor kezdünk el sokat beszélni valamiről, amikor hiányát érezzük, vagy azzal szembesülünk, hogy megszűnt egyszerű, közvetlen magától értetődősége. A bizalom kapcsán azonban azt érzékeljük, hogy a nehézkedés általánosabb és mélyebben gyökerező.

A bizalomvesztés és -hiány tapasztalata minden bizonnyal egyidős az emberiséggel. Alig van olyan ókori írásmű, amely így vagy úgy ne számolna be annak az embernek a tanácsstalanságáról, kilátástalanságáról, reményvesztéséről vagy depressziójáról, aki csalatkozott a másiknak megszavazott bizalmában. A Zsoltárok könyvében olvassuk: „Még a barátom is, akiben megbíztam, aki együtt ette kenyeremet velem, az is ellenem emelte a sarkát” (41,10). E panaszírodalomnak megannyi emléke tűnik elénk Egyiptomból, Mezopotámiából vagy akár Hellászból. A hívő ember erre a nehéz helyzetre Istenének segítségül hívásával felel: „Ezt mondja az Úr: Átkozott az az ember, aki emberben bízik, aki halandóra támaszkodik, és szíve elfordul az Úrtól. [...] Áldott az az ember, aki az Úrban bízik, akinek az Úrban van a reménye” (Jer 17,5.7).

Napjainkban azonban olyan átfogó és kiterjedt problematikával állunk szemben, hogy talán újra itt az ideje egy ősi gondolat felfejtésének, a bizalommal, annak hiá-

nyával való tudatos szembesülésnek – és annak, hogy őszinte szavakat kimondva utat találjunk egy emberibb világ felé.

AZ EMBER BIZALMA

Amióta tudatos önreflexiót folytatunk, újra és újra feltesszük a kérdést: ki az ember? Mi tesz minket emberré? Egy időben – olykor egészen látványosan – különváltak a természettudományok és a bölcséleti tudományok által szolgáltatott kritériumjavaslatok. Az egyik oldalon ott állt például az eszközkészítés és -használat, a másikon pedig a halál utáni étellel kapcsolatos hiedelmek megjelenése (amely a sírleletek alapján igazolható). Napjainkban inkább elfogadottak azok a nézetek, amelyek komplex módon kezelik a kérdést, s átfogó válaszokat igyekeznek adni rá. Csányi Vilmos *Íme, az ember* című könyvében arról ír, hogy ami a leginkább sajátos fajunkban, az az ember „rendszer-szervező, kultúraképző tehetsége. Az embert azóta tekinthetjük embernek, amióta kultúrákban él” (Csányi, 2022: 414). Külön vizsgálható, milyen evolúciós utat kellett bejárni ahhoz, hogy a kultúraképzés alapvető feltételei megjelenjenek.

Az emberré válás folyamata azt is jelentette (s jelenti), hogy az elemi kötődések kulturális keretbe helyeződnek: színre lép az, amit családnak és közösségnek, társadalomnak nevezhetünk. Olyasmi ez, ahol megint csak át- és átjárja egymást az, amit biológiai fejlődésnek, illetve kulturális formálódásnak nevezhetünk:

„Az ember alapvető tulajdonsága a rendszer-szervezés. Ha tisztán biológiai okokból – szexualitás, anyaság, együttműködés miatt – az emberek közeli kapcsolatba kerülnek egymással, azonnal megindul a csoporttá, rendszerré, közösséggé szerveződés. Közös akciók, morális elkötelezettség, áldozathozatal jellemzik az új szociális egység kialakulását, legyen az házasság, barátság vagy éppen család” (Csányi, 2022: 125).

A „közös akciókban” szükségképpen hatnak érzelmek is. Ezeket olykor alábecsüljük, kevésbé vesszük számításba nagy ívű elemzéseink során, ám ez súlyos hiba, hiszen elemi szinten determinálják egy közösség működését. A pszichológia egyes iskolái öt és hét közötti úgynevezett alapérzelmet különböztetnek meg (Pataki, 2011b: 156). Az alapérzelmek listái eltérnek egymástól: az öröm, a szomorúság és az undor mindenképpen szerepel itt, ahogy a félelem és a düh is. Vannak, akik idesorolják még a meglepetést. Ezeknek nemcsak az a sajátosságuk, hogy elemi erővel mozgatják meg a psziché legmélyebb rétegeit, hanem az is, hogy a hozzájuk társuló mimika kultúrától függetlenül egyetemesen felismerhetővé teszi őket – az érzelmek megélésének vannak ugyan kulturális meghatározottságai, az alapérzelmek esetében nagyfokú bizonyossággal meg tudjuk állapítani a másik emberről (bármekkora legyen közöttünk a kulturális távolság), hogy örömet vagy haragot érez-e. Azért van ez így, mert ezek az alapérzelmek a biológiai evolúciónk során fejlődtek ki, s ilyen módon fajunk sajátos meghatározottságának részét képezik. A szocializáció során természetesen összetettebb és olykor több kognitív elemmel gazdagított érzelmegélés és -kinyilvánítás jelenik meg bennünk. Az ilyen típusú (egyesek által másodlagosnak, illetve harmad-

lagosnak nevezett) érzelmek gyermekkorunkban, társas kapcsolataink keretében forrnak ki bennünk, elsődlegesen a család közegében. „A családhoz kötődés elősegíti a család normáinak elfogadását (legyen az békés vagy agresszív), míg a kötődés hiánya aszociális (gyakran agresszív) viselkedéshez vezet” (Csányi, 2022: 127). Ez azt is jelenti, hogy a kicsinykori kötődéshiány nemcsak a társas képességek torzulását, fogyatékoságát eredményezi, de magával vonja az érzelmi fejletlenséget, akár a bizonyos komplexebb érzelmek megélésére és kinyilvánítására való képtelenséget. Nem véletlenül írja – hangsúlyozzuk: már pusztán az etológia szintjén, megelőzve minden erkölcsi-értékrendi megfontolást – Csányi Vilmos: „A társadalom még nem ismerte föl, hogy a teljes értékű ember csak teljes értékű szocializációs folyamatban fejlődhet ki. Sok évig kell egy gyermeknek a megfelelő mintákat mutató környezetben élnie ahhoz, hogy a szocializáció teljes értékű legyen” (Csányi, 2022: 128).

A család hálójában megtapasztalt, megélt és illetén módon elsajátított komplex érzelmek közül kiemelten kezelhetjük a bizalmat (amelyet egyesek a hála és az elfogadás érzésének kettőseként értelmeznek). Egy ideje már bevett kifejezés az „ősbizalom”. Az első két életévben sajátos folyamat játszódik le mindannyiunkban: az anyaméhben létezését követően kilépünk a külvilágba. Hogy ez számunkra ellenséges, szorongást keltő hely-e, vagy olyan otthon, amelyben szeretetet, elfogadást tapasztalunk, azon múlik, miként bánnak velünk, milyen mintákat tapasztalunk meg. Ha pozitív közegben növekszünk, az elemi, mondhatni velünk született ráhagyatkozás átalakul azzá az ősbizalommá, amely későbbi életünk során képesít minket bizalomteljes kapcsolatok kialakítására, kötődésre és az emberi élet szempontjából rendkívül fontos számtalan

más megélésre. Erik H. Erikson a személyiségfejlődés első szakaszában megkülönbözteti az *ősbizalom* és az *ősbizalmatlanság* állapotát. „Az előbbi – hála a csecsemőkori gondoskodó törődésnek és a testi állapot kedvező alakulásának – a világot a védettség, a pozitív élmények, a jóindulat és a jóakarát forrásának tekinti. A másik véglet a korai elhanyagoltságból, a személyre szabott törődés hiányából és a külvilágból származó

A család hálójában megtapasztalt, megélt és illetén módon elsajátított komplex érzelmek közül kiemelten kezelhetjük a bizalmat.

fájdalmas élményekből ered; ennek eredménye beteges, olykor paranoid vonásokat mutató állandó *gyanakvás*, *bizalmatlanság* és helyel-közzel üldözési mánia lesz” (Pataki 2011a: 26). Mindez természetesen kihat minden további fejlődési szakaszra is. A negatív csecsemőkori környezet „őstörést” válthat ki, amely végül akár komoly sérüléseket, egész életünkre kiható torzulásokat okoz, s nemegyszer kötődési vagy érzelemmegélési zavarokban, szorongásban, depresszióban jelentkezhet (Kőváry, 2006).

Miért ennyire elemi fontosságú a bizalom, illetve az arra való képtelenség? E kérdés megválaszolásához érdekes szemponttal szolgál Pataki Ferenc szociálpszichológus: „...számos újabb pszichológiai kutatás szerint a *bizonytalanság redukálására*

és eltüntetésére irányuló késztetés a legerőteljesebb emberi indítékok közé sorolható. A krónikus bizonytalanság ugyanis cselekvésképtelenné – következésképpen életképtelenné – tesz. Erről szól a jól ismert Buridán számara talány” (Pataki, 2011b: 153–154). Johannes Buridanus (Jean Buridan) skolasztikus filozófus volt a 14. században. Az európai közgondolkodás az ő nevéhez köti a számárról szóló példázatot, bár úgy tűnik, írásaiban egyszer sem szerepel. Komoly kutatást váltott ki, hogy pontosan hol van a tanmese forrása. Végül Arisztotelészig jutottak el a filozófiatörténések (*De caelo*), s első ízben Spinozánál azonosították be a tanító történet Buridanushoz kapcsolását, mégpedig *Etika* című művében (Zupko, 2018). A példázat szerint az éhes állattól egyenlő távolságra két teljesen azonos szénarakást helyeztek el. Mivel nem tudott a két egyformán vonzó és kívánatos élelemforrás közül *raciónalis* választani (hiszen nem volt semmilyen *ráció*, vagyis érv az egyik vagy a másik mellett), végül éhen halt. A tanító történet illeszkedik azon kortárs viták sorába, amelyek az emberi szabadság, szabad akarati döntés természetét, abban az értelem (*intellectus*) és az akarat (*voluntas*) viszonyát vizsgálták. A mi szempontunkból ehelyütt annak van kiemelt jelentősége, hogy a döntést akkor is meg kell hoznunk, ha a racionális megalapozhatóság igénye nem teljesül (hiánytalanul). Ilyenkor azonban csakis valamiféle bizalom mentén választhatunk. Aki nem bíz (akár abban, hogy valóban egyforma a két szalmakupac, akár abban, hogy jó döntést fog hozni), végül életképtelennek bizonyul majd.

Márpedig a társas létezés szünet nélkül bizonytalan és racionálisan nem vagy csak részben felfejthető helyzetek elé állít bennünket. Ez még akkor is így van, amikor a másik nem színlel, vagy a valóság nem rejtőzik el, mivel megismerésünk, megértésünk és ebből fakadó szabad döntésünk mindig korlátok között mozog, ezernyi tényező függvényeként. A bizalmatlan és szorongó ember ilyenkor blokkolódik, s a helyzet bizonytalansága úrrá lesz rajta. A bízni képes alany ellenben a lehetőségek kínálta megfontolás után mer dönteni, mert úgy hiszi, van jó kimenetele a választásának (vagy mert a tévedéstől való félelem, bár valamilyen szintig megjelenhet benne, nem bénítja meg). A világgal, a másikkal és önmagunkkal (a saját megértésünkkel, akarásunkkal, döntésünkkel) szemben megélt bizalom alapvető fontosságú ahhoz, hogy emberi módon tudjunk létezni a világban.

BIZALOMZAVAROK

Érdemes Pataki Ferenc élelátó tézisével kezdenünk e pontot: „...a bizalom a társadalmi integráció nélkülözhetetlen »kötványa«, vagyis kapcsolat-, közösség- és társadalomszervező (társadalomfenntartó) erő. Hiánya egyaránt aláássa a közjó érvényesítését, a társadalmi intézmények, norma és értékrendszerek működését, valamint a legszemélyesebb magánkapcsolatok világát” (Pataki, 2011a: 24).

A fentiekben kifejtettük, miért elemi fontosságú egyéni és közösségi önmegalkotásunk, létezésünk szempontjából a bizalomra való képesség, illetve képtelenség.

E meglátások tükrében csakis igazat tudunk adni Pataki Ferencnek, aki téziseivel utat is mutat jelen helyzetünk jobb megértéséhez. Hiszen nemcsak az első két év, az ősbizalom tapasztalata (vagy éppenséggel az „ősbizalmatlanság” meggyökeresedése) döntő fontosságú, de a későbbi életévek és társadalmi létezés tapasztalásai is. Ha az ember rendszeresen azt éli meg, hogy a közege bizalmatlan magatartást mutat, vagy esetleg az általa másoknak juttatott bizalommal sokszorosan visszaélnék, ez az ősbizalom megléte mellett is korlátozza, visszaszorítja a bizalmas magatartásformák alkalmazását. Ily módon az egyéni dráma apránként közösségi tragédiába fordul át. Ha az emberi társadalmat szövetségnek (pontosabban alacsonyabb és magasabb szintű szövetségek hálózatának) tekintjük, akkor hamar beláthatjuk, hogy a csoportok önmagukban való fennállása és más csoportokhoz való viszonya nagyban múlik azon, mennyire bízunk a szabályok fennállásában, a másik magatartásában, abban, hogy meghatározott helyzetben meghatározott cselekvés meghatározott reakciót vált ki (Csányi, 2022: 204–205). Ennek hiányában egyfelől megjelenik a bezáruló, pszichés problémákkal küzdő egyén és a zavaroktól szenvedő társadalmi csoport (a családtól az államig), amely szabályokkal és azok (nemegyszer erőszakos) betartatásával kívánja elérni azt, ami normál esetben az egészséges, jól szocializált személyek közötti viszonyok terén magától értetődőnek és természetesnek számítana. Rengeteg konkrét példát hozhatunk. Mára külön ügymenete van a csendháborításra vonatkozó panaszok adminisztratív úton történő kezelésének. Az emberi viszonyok formális túlszabályozásának gyökerénél felfedezhetünk egy jól körvonalazódó problematikát: a családok (egyének) társas együtt-, illetve egymás mellett élésük során nem vesznek figyelembe elemi elvárásokat, illetve hiányzik kapcsolataikból az elvárható egymásra figyelés. Hasonlóképpen: mivel az alkoholfogyasztás súlyos problémává terebélyesedett, és nemegyszer a magunk vagy mások életének veszélyeztetését vonja maga után, elengedhetetlenné vált a zéró tolerancia elvének bevezetése, már-már statáriálisnak tűnő eljárásrendek alkalmazásával. Folytathatnánk a sort, a sebességhatár-átlépésektől a közösségi közlekedésben való bliccelésig, az adóelkerüléstől a (munka)szerződések betartatásának igen sokszor perig menő területéig. Mindegyik helyzetben közös vonás egyfelől a minimális bizalom hiánya, másfelől annak felismerése, hogy minden szabály csak még nagyobb fokú trükközést, kikapukeresést von maga után, s nem a kívánt cél (a közjó érdekében történő önkorlátozás és racionális személyes döntéshozatal) felé segít bennünket. Miközben egyre többen panaszkodnak a túlzó kontrollra, valójában azt is elmondhatjuk, hogy a közösség érdekében végzett cselekvésre való készség (s ezáltal a társadalmi bizalom) közeledik a mélyponthoz. Ördögi kör ez, hiszen a folyamatos felülszabályozás implicit módon kifejezi a közösség egyénbe vetett bizalmának fogyatkozását. Ma már nem feltétlenül kell negatív, bizalmatlanságot szülő közegben felnőtt gyermeknek lenni, hogy nehezünkre essen idegenekkel szemben, ismeretlen helyzetekben bizalomteljesen eljárjunk. Azt jelenti mindez, hogy lépésről lépésre Buridán szamaraiává fogunk válni?

Ha e folyamatok mélyére ásunk, rengeteg okot és katalizátort fedezhetünk fel, például a bizalomteljes magatartáshoz kapcsolódó pozitív élmények hiányát, a szavahihetőség erodálódását, a közösségi konszenzusok törekennyé válását, az empátia elsorvadását, a tekintély(ek) megingását (Pataki, 2011a: 27–29). Egy azonban bizonyos: a bizalom meggyengülése vagy elvesztése mind a közösség, mind az egyén szintjén gyanakváshoz vezet, és agressziót gerjeszt (hiszen végül maga az állam is monopolizált erőszakszerveivel igyekszik fenntartani a meglazult társadalmi egységet), s apránként teret nyit a manipuláció előtt. Miért? Alapvetően azért, mert a bizalmatlan közeg szükségszerűen félelmet, szorongást kelt. Ilyen állapotban pedig elképesztő erővel nyilvánulhat meg a védettség, a bebiztosítottság vágya (vagy ha ezek már nem lehetségesek, legalább az oltalmazottság illúzióját szeretnénk megkapni). A valóság végül leegyszerűsödik: Isten hiányában (vagy torzult istenkép mellett) kell egy olyan figura, akibe belehelyezhetem azt a bizalmat, amelyet rajta kívül senkinek nem tudok megadni. Lehet ő közszereplő, politikus, apafigura, valamilyen szellemi tartalom (például hazaszeretet, vallási lelkesedés és kötődés) megtestesítője, egy a lényeges: tudja azt az érzést nyújtani nekem, hogy ha másban nem is, benne feltétel nélkül megbízhatom. Ha mindenkiben csalódtam már, benne nem fogok.

Nehezen kezelhető helyzetek, amikor ez a bizalomszemély látványosan bizalomra méltatlannak mutatkozik (személyes életvitele, erkölcsi hiátusai, elleplezhetetlen önös szándékai vagy bármi hasonló okán). Mit teszek ilyenkor? Mivel a bizalom elengedhetetlen a létezéshez, a pusztá túléléshez, ahhoz, hogy merjek egyáltalán létezni a veszedelmesnek és fenyegetőnek látott világban, elkezdem tagadni a valóságot. Illuzórikus buborékot hozok létre magam körül, amelybe nem juthatnak be olyan impulzusok, amelyek megcáfolhatatlanul bizonyítanak, bizalmam romlott alapon nyugszik. Itt megint számos példát hozhatunk. Gondolhatunk a feleségre, akit megcsal, bántalmaz és kizsákmányol a férje, ő azonban – úgy tűnik – minderről nem vesz tudomást, mert a házastársi kapcsolaton kívül elképzelhetetlennek tartja a létezését. De megjelenhet előttünk az az ember, aki szó szerint rabjává válik egy bántalmazó rendszernek, mert úgy véli, azon kívül képtelen lenne túlélni, önértékelése, *önbizalma* olyan súlyosan sérült, hogy totálisan és feltétel nélkül képes kiszolgáltatni magát az abuzív rendszernek. Maga az egyház is lehet ilyen szervezet, gondoljunk az úgynevezett ekkleziogén patológiák (neurózis, depresszió) már nemegyszer vizsgált kérdéskörére. A témával úttörő módon foglalkozott Samuel Pfeiffer (1993, 1994), magyar nyelven pedig az elsők között írt róla Gyökössy Endre (1988). Aki jobban elmélyülne e kérdéskörben, annak hivatkozásai miatt is ajánljuk Tringer László (2013) tanulmányát. Végül magunk előtt láthatjuk azt a (kulturális, nemzeti, társadalmi, pártpolitikai) csoportja iránt „elfogult” személyt, aki képes valóban minden olyan hírt, beszámolót tökéletesen figyelmen kívül hagyni, amely esetleg azt eredményezné, hogy meginog a bizalma abban az egyetlenben, aki (ami) iránt egyáltalán még képes ezt érezni.

Ily módon beláthatjuk, hogy a bizalom torzulása, fogyatkozása és hiánya igen komoly következményekkel jár, és adott esetben lehetetlenné teszi a csoportok (és a tagjaik) közötti egészséges kapcsolattartást, aminek eredményeképpen a közös, a közös célok megvalósítása mindinkább lehetetlennek tűnik. Márpedig ilyenkor az önérdek és a csoportérdek uralkodik el, ez pedig a rákos daganathoz hasonlatos: lappangva kiterjed, apránként felemészt minden erőforrást, mígnem végül azt vesszük észre, hogy a teljes test megbetegedett, sőt életveszélybe sodródott.

(ÚJRA) RÁLÉPNI A BIZALOM ÚTJÁRA

Hívó emberként nem csak azért foglalkozunk a bizalom kérdésével, mert bennünket is érint mind a magán-, mind a társadalmi életünk szintjén. Van ennek az érdeklődésnek és útkeresésnek egy sajátosabb, lényege szerint teológiai oka.

Liturgiánkban gyakran elhangzik az *amen* szó. Azzal általában tisztában vagyunk, hogy héber eredetű kifejezéssel van dolgunk, ám pontos fordítása terén már nehézségekbe ütközünk. A tapasztalat azt mutatja, hogy a hitoktatási (és papi prédikációs) gyakorlat egy téves meglátást gyökereztetett meg a gondolkodásunkban. A *katolikus egyház katekizmusa* ezért figyelmesen fogalmaz:

„A héber 'Amen' ugyanabból a gyökből származik, mint a 'hinni' szó. E szógyök szilárdságot, megbízhatóságot, hűséget fejez ki. Így érthető, hogy miért állítható az 'Amen' Isten irántunk való hűségéről és a mi belé vetett bizalmunkról egyaránt. [...]

A hitvallás végső 'Amen'-ja megismétli és megerősíti annak első szavát: 'Hiszek'. Hinni azt jelenti, hogy 'Amen'-t mondunk Isten szavaira, ígéreteire, parancsolataira; teljesen rábízunk magunkat arra, aki a végtelen szeretet és a tökéletes hűség 'Amen'-ja. A mindennapok keresztény élete tehát 'Amen' lesz keresztségi hitvallásunk 'hiszek'-jére” (KEK 1062, 1064).

Vagyis szó nincs arról, hogy az *amen* pusztán valamiféle vágyat, szándékot fejezne ki: „Úgy legyen... Legyen úgy.” Ez olyan téves közhely, amely elgyöngíti, aláássa az eredendő kifejezési szándékot, ráadásul nem felel meg a bibliai héber nyelvhasználatnak sem. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy *A katolikus egyház katekizmusa* eléggé megengedő e kérdésben. Bár – mint láttuk – tisztázza a kifejezés pontos jelentését, később kompromisszumot köt a bevett fordítással (KEK 2856, 2865). Valójában ugyanarról a szentírási szakaszcól van szó mindkét pontban, s a megengedő magatartás alapja egy Jeruzsálemi Szent Cirilltől vett idézet, amely Szűz Mária angyali üdvözléskor kimondott igénjére utal vissza: „Fiat mihi secundum verbum tuum – Legyen nekem a te ígéd szerint” (Lk 1,38). Persze elgondolkozhatunk azon, vajon Mária csak annyit közölt: „Legyen úgy!”, vagy esetleg abbéli bizonyosságát és feltétlen bizalmát fejezte ki, hogy a Mindenható képes beteljesíteni mindazt, amit az angyal hírül adott, jóllehet ez emberi szempontból lehetetlennek tűnik.

Az 'mn gyök a Bibliában megbízhatóságot, hűséget, biztonságot, bizonyosságot fejez ki – jelentése igen sokrétű, attól függően, hogy névszói (igazság, bizalom, megbíz-

hatóság stb.) vagy igei (bízik, ráhagyatkozik, hűséges, igaznak tart stb.) használatával találkozunk (Brown, 1939: 53–54). Számos bibliai előfordulása közül nem egy éppen azt a bizalmat írja le, amelyről jelen írásunkban szólunk. A fordítás természetesen nehéz feladat, olykor – már csak a beidegződéseink miatt is – a „hisz” magyar szóval adjuk vissza az ’mn gyök jelentését, holott teljességgel értelmes és megalapozott lenne a „bízik” ige alkalmazása (például Ter 45,26; Kiv 4,1.8; Iz 7,9). Vannak esetek, amikor a fordítók – az egyértelmű kontextus okán – ezzel a megoldással élnek: „A népet félelem töltötte el az Úr színe előtt, de bízott az Úrban és Mózesben, az ő szolgájában” (Kiv 14,31), vagy: „Ne bízzál benne, ha hangja barátságos, mert a szívében hét aljasság lakik” (Péld 26,25). Érdeemes megjegyeznünk, hogy a görög *πιστευο* ige (’hisz’, ’bízik’) és a latin *fides* főnév (’hit’, a szó azonos gyökből ered, mint a *fiducia*, ’bizalom’) ugyanezzel a sajátossággal rendelkezik.

Mi lehet az oka annak, hogy a magyarban elkülönülő két szó – ’hinni’ és ’bízni’ – ennyire átjárja egymást a Szentírásban? A gondolat gyökerénél a szilárdság, a megbízhatóság áll. Isten szavai igazak, mégpedig azért, hogy a tettek szintjén kivétel nélkül megvalósulnak. Ily módon az embernek oka van Istenre hagyatkozni, és szavait igaznak tartani. Ő szövetséget köt az emberrel, s ehhez a szövetséghez, bármi történjen is, feltétel nélkül hűséges. Ezért vált a zsidóság fő ünnepevé pészah, az egyiptomi kivonulás. A keresztség számára Istennek ez a megbízhatósága és hűsége Jézus Krisztusban öltött testet. „Az Isten Fia, Jézus Krisztus ugyanis, akit mi – én, Szilvánusz és Timóteus – köztetek hirdettünk, nem volt »igen« is meg »nem« is, hanem az »igen« valósult meg benne” (2Kor 1,19). Amikor az ember ament mond, tulajdonképpen így felel Isten őt szólító szavára: elfogadom, *hiszem*, hogy ez így van, azaz annyira biztosnak tartom mindezt, hogy kész vagyok feltétel nélküli *bizalommal* teljesen erre alapozni az életemet. A héberből kölcsönzött szavunk tehát körkörösséget és dialogikusan egymásra utaló viszonyt hoz létre Isten felénk való megnyílása (megtapasztalhatóvá válása) s az ezáltal bennünk kiváltott reakció között: „Jézus Krisztus maga az »Amen« (Jel 3,14). Ő az Atya irántunk való szeretetének végső »Amen«-je; Ő átveszi és tökéletessé teszi a mi Atyának mondott »Amen«-ünket: »Ahány ígérete csak van Istennek, az Őbenne ’Van’, ezért hangzik Általa ajkunkon az ’Amen’ Isten dicsőségére» (2Kor 1,20)” (KEK 1065). Vagyis Krisztus a definitív „igen”, amit az Atya kimondott a Szentlélekben az emberiségnek: akart, vágyott, szeretett, elfogadott, befogadott, magukra nem hagyott lények vagyunk egy világban, amelyet otthonunkként ajándékba kaptunk. Isten atyasága pedig éppen azért válik egzisztenciális igazsággá számunkra, hogy benne a szóhoz, az ígérethez való abszolút hűség mutatkozik meg. Ez még akkor is így van, ha mi nem növünk föl ennek a szövetségnek az

Isten szavai igazak, mégpedig azért, hogy a tettek szintjén kivétel nélkül megvalósulnak. Ily módon az embernek oka van Istenre hagyatkozni, és szavait igaznak tartani.

igazságához: „...ha mi hűtlenné válunk, ő hű marad, mert önmagát nem tagadhatja meg” (2Tim 2,13). Másként megfogalmazva: Isten igenje szilárdan áll akkor is, amikor mi megingunk. „Isten ugyanis nem bánja meg kegyelmi adományát és meghívását” (Róm 11,29).

Amikor tehát az ember amennyel felel az őt megszólító Istennek, tulajdonképpen az „igen” örök és visszavonhatatlan körforgásába emeli be magát. Éppen azt kapja ajándékba a Teremtőtől, ami minden ősbizalom forrása, alapja és elemi tapasztalása. Ilyetén módon Isten hűségére a maga teremtményi bizalmával felel.

Innen eredeztethető a bibliai zsidó-keresztény hit sajátossága: bizalom nélkül nem lehet hinni – és hit nélkül nem lehet megalapozottan bízni. E kettősség szépen egymásba fonódik az izajási intésben: „Bizony, ha nem hisztek, nem maradtok meg” – „Bizony, ha nem bíztok, nem maradtok meg” (Iz 7,9). E kijelentésnek megvannak a sajátos kötődései az első két pontban elmondottakhoz:

- Akiben a bizalom alapvető érzése/magatartásmintája nem vagy csak korlátozottan alakult ki (sérült az ősbizalom kiforrásának fejlődési fázisában), annak a hite terén is nehézségekkel kell szembenéznie. Már-már közhelyes igazság: akinek nehezebbre esik bízni a mindennapos emberi kapcsolatai szintjén, az nagy valószínűséggel zavarokat fog tapasztalni az istenkapcsolata és -hite terén is. Azonban e megfontolás fordítottja is igaz: az egészséges hittudat segítséget nyújthat az emberi bizalom gyógyulásához.
- A bizalmat aláásó, elgyengítő közeg (család, alacsonyabb szintű csoportosulások, közösségek, társadalom, nemzet, állam) rombolja a hitet is. Az egyéni életszentség ugyan kibontakozhat ellenséges külső feltételek közepette is, ám nehezen képzelhető el életerős közösségi hit, egyházi létezés paranoid, szorongásra és félelemre épülő társadalmi keretek között. Kényelmetlen és kellemetlen kijelentés ez, ám nincs okunk megkérdőjelezni.
- Amennyiben a bizalomvesztett ember – hogy élni tudjon – feltétlen bizalmat szavaz egy csoportnak vagy személynek, akkor alkalmatlanná válik a feltétlen hitre. Ennek egyrészt az az oka, hogy Isten „féltékeny Isten”, vagyis nem tűr meg maga mellett alternatívákat, pótlékokat (s ez nem valamiféle isteni érzelemnek a következménye, hanem az Abszolútum természetéből adódó, filozófiai szinten belátható szükségszerűség), másrészt pedig az, hogy a bizalom-személyek valójában bálványok. „Átkozott az az ember, aki emberben bízik, aki halandóra támaszkodik” – aminek egyenes következménye, hogy „szíve elfordul az Úrtól” (Jer 17,5). Vagy Isten az életem Istene, vagy valaki (valami) mást teszek istenemmé (bizalmam feltétlen alapjává), csak hogy ebben az esetben magának Istennek már nem marad hely a szívemben (mivel a féltékeny Isten nem fogadja el a „második helyet”).
- A bizalom útjára lépés olykor kiszakadásként, törésként mutatkozik előtünk. Túl kell haladnom eddigi bizonyosságaimon, ki kell lépnem bebiztosított léte-

zésem keretei közül, le kell mondanom a bálványok erősségéről és támaszáról. Ez félelmes lehet – ahogy minden valódi és igazi hitpróba. Csakhogy azt kell tudatosítanom magamban, hogy a kilépésemkor nem a semmibe, a bizonytalanba jutok, hanem épp így és ekkor találok szilárd talajt a lábam alá. Szépen tükrözi mindezt Péter vízen járásának elbeszélése (Mt 14,22–33): furcsamód azt kell felismernie, hogy nem a hánykolódó hajóban, hanem a hullámok tetején van biztonságban (ott, ahol a Mester van). El kell hagynia azt, amitől addig a túlélését remélte, és oda kell elmennie, ahol úgy vélte, a halál vár rá. Ez az átlépés, áthaladás – Péter személyes *pészahja*, a szó eredeti héber értelmében – a hit és a bizalom pillanatává válik. Persze megvan a döntés és a lépés veszélye is: „...az erős szél láttára azonban megijedt, és merülni kezdett” (30). A bizalom felépítésének útja gyakran olyan helyzetek tudatos vállalásán át vezet, amelyek épp a félelmet és a szorongást, a bizalom ellenérzéseit erősítik fel bennünk. A kérdés az: ekkor, itt, így képes vagyok-e a tekintetemet a Mesterre szegezni, és a lehetetlennek tűnő körülmények között is igent, ament mondani? Ha nem, akkor elnyel a háborgó mélység. Itt azonban még egy dologra ügyelni kell: a félelem önmagában nem elég motiváció. A személyes kötődés és megnyílás eleme szükséges. Péternél ez egyetlen kiáltásban mutatkozik meg: „Uram, ments meg!” Az „Uram” megszólítás személyessége és kötődése (az *én* Uram) menti meg az apostolt.

ZÁRSZÓ GYANÁNT

„A bizalom lényege mindig az elővételezett és előlegezett bizonyosságban rejlik” (Pataki, 2011a: 24). Ez a mondat mintha rímelné az Újszövetség hit- (és egyben bizalom)definíciójára: „A hit a remélt dolgok biztosítója, a nem látható dolgok bizonyítója” (Zsid 11,1). XVI. Benedek pápa e szakaszt kommentálva okkal írja *Spe salvi* kezdetű enciklikájában: „A hit nem csupán személyes törekvés valami eljövendőre, ami még teljesen előttünk áll; a hit ad nekünk valamit. Már most a miénk valami a várt valóságból, és ez a jelen lévő valóság az, ami »bizonyítékot« szolgáltat amellett, ami még nem látható. Bevonja a jelenbe a jövőt, úgy, hogy a jövő ezután nem tisztán »még nem«. Az a tény, hogy ez a jövő létezik, megváltoztatja a jelent; a jelent megérinti az eljövendő valóság, és így a jövő dolgok belépnek a jelenbe, a jelenvalók pedig a jövőbe” (7). A bizalom egyszerre bizonytalanság és bizonyosság. Bizonytalanság abban az értelemben, hogy az itt és most konkrét adottságait meghaladva mondunk igent valakire, valamire. Bizonyosság pedig azért, mert nem alap és belátás nélkül tesszük ezt. Okunk van rá, efelől vagyunk meggyőződve, amikor végiggondoljuk, mit is jelent amen szavunk. A jelen pedig valóban megváltozik ott, hol színre lép a bizalom.

Becsaphatnak bennünket, visszaélhetnek a bizalmunkkal, megbánthatnak és megsebezhetnek minket – ez a másik ember döntése és szabadsága. Én pedig bezá-

ródhatok, feladhatom a reményt s vele a bizalmat, vagy épp ellenkezőleg, mintegy lázadva a rossz ellen újra igent mondhatok – ez pedig az én döntésem és szabadságom. Lehet azt mondani, hogy a „remény elleni remény” (Róm 4,8), a „valóság elleni bizalom” őrültség. Ám egy kérdést őszintén és nyíltan fel kell tennünk: Milyen lesz a világ, ha nem így, ezzel az őrültséggel döntünk? És milyen ember leszek én magam, ha már nem merem vállalni a bizalom őrültségét? Valóban ezt akarom?

Felhasznált irodalom

- BROWN, FRANCIS (1939): art. $\eta\mu\alpha$, in UŐ (szerk.): *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament. With an Appendix containing the Biblical Aramaic*, Oxford, Clarendon, 52–53.
- CSÁNYI VILMOS (2022): *Íme, az ember. A humánológus szemével*, Budapest, Open Books.
- GYÖKÖSSY ENDRE (1988): Ekkleziogén és ekklezialógén neurózis, *Theológiai Szemle*, 31. évfolyam, 1988/3., 177–181.
- KÖVÁRY ZOLTÁN (2006): *Ősbizalom és őstörés. Bevezetés a transzperszonális pszichológiába*, Budapest, Ursus Libris.
- PATAKI FERENC (2011a): Tézisek a bizalomról. Bizalom és társadalmi integráció, in UŐ: *A varázsát veszített jövő*, Budapest, Noran, 24–31.
- PATAKI FERENC (2011b): Érzelmek a politikában, in UŐ: *A varázsát veszített jövő*, Budapest, Noran, 148–189.
- PFEIFFER, SAMUEL (1993): Neurosis and religiosity. Is there a causal correlation?, *Psychotherapie–Psychosomatik–Medizinische Psychologie*, 43. évfolyam, 1993/9–10., 356–363.
- PFEIFFER, SAMUEL (1994): Faith-induced neurosis: myth or reality?, *Journal of Psychology and Theology*, 22. évfolyam, 1994/2., 87–96. DOI: <https://doi.org/10.1177/009164719402200202>
- TRINGER LÁSZLÓ (2013): Miként torzul a hitélet egyes mentális betegségekben?, *Magyar Bioetikai Szemle*, 19. évfolyam, 2013/1–2., 3–7.
- ZUPKO, JACK (2018): art. John Buridan, in EDWARD N. ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 Edition), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/buridan/> (letöltve: 2023. 09. 05.).

Considerations on Trust

ABSTRACT

Nowadays it is considered a commonplace that we are living in an age of social distrust. This statement can be examined from several angles. We attempt to reveal the root of the disturbances that we experience in the field of individual and social life, starting from the human phenomenon of trust and its analysis. Our insights can help us to show up how the biblical understanding of faith and the Christian theology can contribute to heal distortions of trust, improve social processes, and how it can be inspiration and support on the way to regaining trust.

KEYWORDS: trust, faith, common good, society

TÖRÖK CSABA | Katolikus pap, teológus. Tanulmányait a Pápai Gergely Egyetemen végezte, itt szerzett licenciát fundamentális teológiából. Doktori disszertációjában a hit és a kultúrák viszonyát vizsgálta. Professzorként több felsőoktatási intézményben oktat, a vallás és társadalom kapcsolatának kérdéseit kutatja.

➤ *A segítő
szakma lapja*

**MÁLTAI
TANULMÁNYOK**

Folyóiratunk webes felületen, online formában a **maltaitanulmanyok.hu** címen is elérhető. Honlapunkon megtalálják a Máltai Tanulmányok lapbemutató kerekasztal-beszélgetésein készült videófelveteleket, illetve a szerzőinkkel készült interjúkat, podcast felvételeket és egyéb extra tartalmakat. Cikkeink teljesen akadálymentesítettek, így a hallás- és látássérültek számára is hozzáférhetőek.

A videófelveleteket a Máltai Tanulmányok **YouTube** csatornáján is követhetik.

A beszélgetések az **Apple podcast, Google Podcast, Soundcloud, Spotify, Spreaker, Amazon podcast, Podpad, Podcast Addict** és más ismert podcast oldalakon is meghallgathatóak.

Aktuális információinkról, híreinkről, plusztartalmainkról a közösségi média felületein – a **Facebookon** és **Twitteren** is – tájékozódhatnak.

A szakmai közönség számára lehetőség van a lapban megjelentek véleményezésére, megvitatására az **Academia.edu** oldalán.

Találkozunk Önnel a virtuális térben is!

